

meenschap redt de kerk weliswaar van het opgaan in de *civil society*, maar strijdt vooralsnog met vrijwel alles wat we uit de religiegeschiedenis en de sociologie over de kerk weten. ‘Veralledaagsing van het charisma’ noemde Max Weber dat kortweg. –

¶ G.J. Kok, *Inventaris van de archieven der Gereformeerde Kerken te Groningen-Zuid (1957-2002), Groningen (2002-2005) en Groningen-Helpman*. Uitgave Protestantse Gemeente Groningen, Groningen 2007, ISBN 90 75308 01 9; ‘Het vaste fundament...’ 87 jaar Noorderkerk te Groningen (1921-2008), Groningen 2007, ISBN 978 90 90222 88 2; ‘Een geheel bijzonder arbeidsveld...’ *De evangelisatie-arbeid der Particuliere Synode Groningen van de Gereformeerde Kerken in Nederland (1878-2004)*. Uitgave in eigen beheer, Groningen 2010.
¶ Gert van Klinken

Het kerkelijke gedenkboek is in de protestants Nederland een bekend fenomeen. Een waardevol overzicht van nieuw verschenen titels wordt bijgehouden door Frans Rozemond in het *Historisch Tijdschrift GKN*. Het genre verbindt de terugblik op het verleden met vertrouwensvol uitzien naar de toekomst.

Hoe dient dan een periode van getalsmatige neergang beschreven te worden? Een onderzoeker die zich al jarenlang in deze vraag verdiept is G.J. Kok, archivaris en geschiedschrijver van de Gereformeerde Kerken in de stad Groningen en omgeving. Hij is de auteur van een oeuvre dat inmiddels vele titels omvat (zie ook *DNK* 64, juni 2006). Het is in betrekkelijke stilte geschreven. De tijd van groots gevierde jubilea is in de stad Groningen al enige decennia voorbij. Grootschalige kerkverlating doet zich ook in andere grote steden in Nederland voor, maar het is zeldzaam om dit proces met zoveel oog voor detail in beeld gebracht te zien als hier. Net als pater Franciscus Mijleman sj in de zeventiende eeuw deed met de resten van de eens bloeiende katholieke parochies van het Hoogeland en Samuel Victor van der Reis in de negentiende eeuw met de kwijnende joodse orthodoxie van het Westerkwartier, gaat Kok onverstoorbaar door met het in kaart brengen van een levensbeschouwelijk milieu dat ogenschijnlijk passé is. De toonzetting is noordelijk nuchter. Bij

Kok geen dramatisering van het vele dat verloren ging, geen grootse theoretische vergezichten over mogelijkheden om het tij alsnog te keren. Voor hem volstaat de constatering dat het vanaf 1970 zo razendsnel uit Groningen verdwijnende gereformeerde leven wel degelijk substantie had en heeft, en dat het de moeite loont om de herinnering eraan vast te houden.

Hoe nuttig die exercitie is blijkt uit de over het algemeen uitstekende *Geschiedenis van Groningen* (onder redactie van M.G.J. Duijvendak, H. Feenstra, M. Hillenga en C.G. Santing). Het in 2009 verschenen deel III weet, afgezien van enkele opmerkingen over deconfessionalisering en ontzuiling, nauwelijks nog iets te vermelden over het kerkelijk leven na 1950. In de uitvoerige literatuurlijst van dit standaardwerk ontbreken de titels van Kok. Dit typeert de luwte waarin deze auteur werkt: in een tijd van kerkelijke krimp én in het bewustzijn dat zijn onderwerp zich momenteel niet in royale belangstelling van de algemene geschiedschrijving mag verheugen. Toch is het nut van deze arbeid evident. Het overzicht van de evangelisatie in het rayon van de Particuliere Synode Groningen biedt een interessant panorama van de manier waarop de gereformeerden hun boodschap uitgedragen hebben buiten de muren van hun kerk. Net als Rudolf Evenhuis opmerkte over Amsterdam kan gezegd worden: ‘Ook dát was Finsterwolde.’ Geïnteresseerde onderzoekers worden bovendien gewijjs gemaakt in door de algemene literatuur niet altijd opgemerkte bronnen. De inventaris van de archieven van Groningen-Zuid, Groningen en Groningen-Helpman werpt met name licht op de tweede helft van de twintigste eeuw, met daarbij opvallende ‘extra’s’ (zoals een naoorlogs archief van de zending onder de joden/Evangelie en Israël; de betreffende commissie functioneerde tot 1982).

Tenslotte is er het fraai geïllustreerde gedenkboek van de Noorderkerk. In de reeks neemt dit een bijzondere plaats in, omdat het hier gaat om een vrijgemaakt gereformeerd kerkgebouw. En niet het eerste het beste. De Noorderkerk gold jarenlang als ‘de kathedraal van ds. D. van Dijk (1887-1985)’, als het assertieve bolwerk van de Vrijmaking in het noorden. Met onder de kerkgangers de welbekende geschiedschrijver van de Afscheiding, J. Wesseling. De sluiting van de Noorderkerk en de voorgenomen verbouwing tot appartementencomplex zou een kwart eeuw geleden door geen Stadjer